

SLOVENSKO VOJAŠKO IZRAZJE V DELIH ANDREJA KOMELA OD 1872 DO 1891

V prispevku je razčlenjeno izrazijsko gradivo iz knjig Andreja Komela (1829–1892), utemeljitelja slovenskega vojaškega izrazja. Do leta 1891, ko je izšla zadnja Komelova knjiga (*Puška repetirka*), je izšlo 19 njegovih knjig pod 12 naslovi, sedem knjig zajemajo ponovne, predelane ali dopolnjene izdaje. Knjige so ali avtorske ali prevodi, večinoma so dvojezične, s slovenščino na prvem, nekajkrat tudi na drugem mestu. Tudi v enojezičnih so ob osnovnih slovenskih izrazih, npr. v naslovih, navedeni nemški, tako da je za celoto mogoče reči, da je avtor vojaški nemščini postavljaj ob bok slovensko izrazje gotovo vsega, kar je takrat spadalo v najbolj razširjeni rod vojske, tj. pehoto. Popolni izpis iz 16 strokovnih knjig in pragmatičnega oddelka (nemškimi kadetom namenjene slovenske) slovnice prinaša 12.933 različnih besed, od tega nekaj več kot 10.000 vojaških izrazov, med njimi pa okroglo deset odstotkov leksemov, za katere je z določeno gotovostjo mogoče reči, da je njihov tvorec Komel. Navedeni so izčrpnimi sezname po besednovrstnih značilnostih.

The article analyses the expressions used in the works produced by Andrej Komel (1829–1892), the founder of the Slovene military lexicon. By 1891, when his last book *Puška repetirka* (*The Repeating Rifle*) saw the light of day, Andrej Komel had published 19 books with 12 titles – seven of them were either reprints or updated versions. The books were either entirely written by Andrej Komel or translations, and mainly of the bilingual format, with the Slovene language appearing first, on several occasions also second. The monolingual publications saw the appearance of German expressions following the basic Slovene expressions, particularly in titles. In other words, Andrej Komel juxtaposed the German military lexicon with the Slovene expressions encompassing everything that was used in infantry, the most numerous military branch of his time. A full transcript of his 16 technical manuals supplied with a pragmatic Slovene grammar for German cadets comprises 12.933 lexical entries, out of which more than 10.000 pertain to the military lexicon. Approximately ten per cent of the latter were undoubtedly coined by Andrej Komel. The article comprises exhaustive lists of the above-mentioned expressions organised according to their word-formational characteristics.

Andrej Komel pl. Sočebčan (1829–1892) je bil poklicni vojak 36 let, od 1849 do upokojitve leta 1886. Do leta 1872, ko je izšla prva Komelova knjiga z vojaško vsebino (*Poljna služba, raztreseni red, nova puška in slovensko-nemški in nemško-slovenski slovarček*), je znano samo eno knjižno besedilo s tako vsebino. To je drobna knjižica, ki našteva vojaška kazniva dejanja in kazni zanje (*Vojskine sklepi*

za cesarsko kraljevo armado, Ljubljana 1814). Do leta 1891, ko je izšla zadnja Komelova knjiga (*Puška repetirka*), je izšlo 19 njegovih knjig pod 12 naslovi, sedem knjig zajema ponovne, predelane ali dopolnjene izdaje, ena je prevedena v češčino. Poleg tega je po vzorcu češke slovnice za nemške častnike Čenskega napisal slovnico slovenskega jezika za nemške kadete. Slovnica je izšla v Celovcu v treh izdajah, 1876, 1878, 1887. Za svoje izobraževalno delo v armadi je Andrej Komel leta 1879 prejel plemiški naslov.

Knjige so ali avtorske ali prevodi, večinoma so dvojezične, s slovenščino na prvem, nekajkrat tudi na drugem mestu. Tudi v enojezičnih so ob osnovnih slovenskih izrazih, npr. v naslovih poglavij, navedeni nemški, tako da je za celoto mogoče reči, da je avtor vojaški nemščini postavljaj ob bok slovensko izrazje gotovo vsega, kar je spadalo v najrazširjenejši rod vojske, tj. pehoto. Tako je Komel utemeljil slovensko vojaško izrazje, ki ga je postopno izpopolnjeval.

V razdobju 1872–1891 je poleg 19 Komelovih knjig izšlo 115 slovenskih knjig s tematiko iz najrazličnejših ved in strokovnih panog, ki so vsaka zase morale reševati osnovna poimenovalna vprašanja knjižne slovenščine. Komelovih 20 ustvarjalnih let spada v obdobje druge polovice 19. stoletja, ki se upravičeno šteje za obdobje najbujnejše rasti slovenskih strokovnih izrazov. Komelov prispevek je v tem smislu največji. Dokazal je sposobnost slovenščine za izražanje vseh vojaških vsebin.

Pri predstavljanju Komelovega dela in za njegovo razumevanje je treba upoštevati vsaj dva vidika. Najprej, črte njegovega osebnostnega razvoja in značajske poteze, njegov »duševni profil«, nato pa stanje v takratnem slovenskem jeziku in razvojno stopnjo slovenskega jezikoslovja, kolikor ga je – vso vojaško kariero službujoč izven ozemlja današnje Slovenije – mogel spremljati in se po njem ravnati.

Za prvi vidik smo v veliki zadregi, saj je znan en sam neposredni vir. To je izvleček iz Komelovega življenjepisa, ki ga je dve leti po njegovi smrti v *Domu in svetu* (1894)¹ priobčil Frančišek Lampe. Kot je pokazalo preverjanje s posrednimi viri, je to precej nezanesljiv dokument. Sklepamo lahko, da se je Komel lotil pisanja življenjepisa v času, ko je kot upokojenec živel v Gradcu in v spominu ni imel več natančnih letnic, zlasti glede uradnih podatkov, kot so napredovanja, premestitve in drugi dogodki. To so v vojaških poveljstvih veliko natančneje vodili sproti, leto za letom, in se vidi v t. i. *kvalifikacijskem listu* (Qualifikations-Liste), nekakšni perso-

¹Prigodni zapis ima naslov *Andrej Komel pl. Sočebnan* (Posnetek po Komelovem opisu svojega življenja), *Dom in Svet* 1 (1894), 1–6. Tam piše: »V nekaterih črticah podajamo tukaj posnetek iz lastno-ročnega obširnega življenjepisa, kakor ga je poslal iz Gradca prijatelj Komelov, gosp. Franč. Hrašovec, c. kr. okrajni sodnik v pokoju«. Besedila tega »obširnega življenjepisa«, če je kje ohranjen, doslej ni bilo mogoče najti. Avtor Lampe ni podpisan, odkriva ga pisec Sevničan v drugem takem prigodnem zapisu v *Koledarju Mohorjeve družbe 1897*, str. 38, z naslovom *Major Andrej Komel pl. Sočebnan*. Da je Sevničan dejansko Fridolin Kaučič, razkriva Martin Jevnikar v *Primorskem slovenskem biografskem leksikonu* (1982, 111). Iz Lampeta so jemali Sevničan, Glonar, Jevnikar in Švajncer. Omenjeni štirje niso upoštevali dveh obsmrtnih člankov v *Slovincu* (24. 11. 1892 in 25. 11. 1892) in *Novi Soči* (16. 11. 1892, št. 47); gl. seznam virov.

nalni mapi, ki se je za posameznega častnika vodila ves čas aktivnega službovanja. Zdaj je to v Vojnem arhivu na Dunaju.

Vse, kar je Komel zapisal o sebi in ga zaznamuje kot osebnost (ter s predpostavko, da je Lampe v *Domu in svetu* zvesto povzel), pa bomo šteli za zanesljivo. Pri sklicevanju na posameznosti v navedbah Komela (oz. Lampeta) je v tem prispevku označeno s kratico prve objave, tj. DS.

1 O Komelovi narodnostni zavesti

Komel je bil rojen 3. 10. 1829 v Solkanu, ki je takrat spadal v goriško gubernijo Kraljestva Ilirija. V teh krajih je že v 30. letih 19. stoletja italijanstvo odkrito nastopalo z zahtevami za prevladujoči položaj nad slovenstvom, dejansko pa tudi nad nemštvom in nad uradno nemščino. Trst in Gorica sta pri tem prednjačila. Za družinsko okolje Komel v DS sicer ne poroča o tem, da bi starša, oče Anton, solkanski kovač, in mati Katarina (roj. Štefančič) v domači vzgoji poudarjala slovensko narodno zavest, omenja pa njuno »bogoljubno vzgojo« (DS). Ta pa je mogla biti le doma poudarjeno slovenska, saj je bil takrat solkanski župnik Italijan, rojstna knjiga in knjiga *status animarum* sta bili vodeni v italijanščini² po italijanskih rubrikah, tako da si je mladi Komel slovensko zavest poleg šole oblikoval kvečjemu pri goriških frančiškanih, kjer se je naučil tudi igrati na orgle (DS). Od vstopa v vojsko (4. aprila 1849) je bil 20 let ločen od slovenskega okolja, ko je služboval v krajih sedanje Italije (Oglej, Čedad, Palmanova, Belluno, Bergamo), takrat spadajočih k državi Avstriji oz. habsburški monarhiji. Samo kratek čas, ko je bil na bojnem pohodu proti Madžarom, je bil v krajih sedanje Slovenije, tj. pri Ptujju in v okolici Ormoža, od tam je na povratku v Trst – dvajsetletnik – v Ljubljani obiskal Ivana Navratila,³ leta 1858 pa se je na poti v Olomuc ustavil v rojstnem Solkanu. Zanesljivo je, da je Solkan obiskal še leta 1886. V Celovec, v pretežno slovensko okolje, je bil prestavljen šele konec leta 1868 in tu je, z enoletnim presledkom kantonovanja v Južni Dalmaciji, služboval poldrugo desetletje ter začel prevajati in pisati. Tako je prvih 20 let stik s slovenščino in slovenstvom vzdrževal z branjem naročenih časopisov, revij in knjig (*Slovenije*, Bleiweisovih *Kmetijskih in rokodelskih novic*, Navratilovega *Vedeža*, po letu 1871 gotovo tudi *Slovenskega naroda*).⁴

² Z italijansko zadevno terminologijo, npr. Libro de nati, ostetrice, fabro di Salcano, contadini itd., poitalijančenimi priimki (!), npr. Marufsig, Macuz, in imeni Giuseppe, Andrea, Maddalena. Dekliški priimek Komelove matere, Štefančič, je zapisan kot di Stefano.

³ Iz šole je poznal Navratilov poučni list *Vedež*, nemara so nanj vplivale tudi t. i. Svetčeve nove oblike, ki jih je Navratil sprejel v *Vedež* že proti koncu leta 1849. Vendar ne vseh, »vseslovenske« oblike *dvignuti* ni Komel zapisal nikoli.

⁴ *Slovenski narod* je 3. junija 1871 objavil *Poziv odbora, ki si je stavil nalogo, pa postavi rajnemu gosp. Antonu Tomšiču na njegovem grobu naroden spominek*. Dne 8. junija tega leta je časopis objavil prispevke darovalcev. Med prvimi je bil z darilom dveh goldinarjev *Andrej Komel, c. k. nadčastnik pri koroškem polku*.

V to obdobje spada tudi zanimiva epizoda, ki govori o Komelovi narodnostni zavesti. V Celovec je bil prestavljen 1. 11. 1868 in že po treh mesecih, 7. 2. 1869, je moral s pehotnim polkom »Baron Maroičić št. 7« oditi v takrat imenovano Južno Dalmacijo. Sodeloval je v bojih z upornimi Črnogorci na Krivošiju nad Boko Kotorsko.⁵ Od tam je napisal (seveda nepodpisano) reportažo in jo poslal v (češki?) list *Domov*, prevod (?) pa je brž prinesel tudi *Slovenski narod*.⁶ Tu je med podrobnostmi, ki kažejo na Komelovo avtorstvo (»vreme je od 1. t. l. prav lepo, kakor pri nas v Gorici spomladi«), tudi stavek: »Bogu se zahvaljujem, da sem Slovenec in da se nisem nikoli svojega maternega jezika sramoval, po slovenski se govoriti nikdar bal, akoravno sem kot Slovenec veliko zabadanje po svetu doživel.«

Bridkosti spričo svojega prakticiranja slovenstva omenja tudi v življenjepisu. Lampe od tam navaja, da je pri naslavljanju pisem uporabljal »slovensko-nemške tiskovnice«, ker pa so mu poštni uradniki zaradi tega delali težave (mož je namreč sam razpošiljal naročene knjige), se je pritožil poštnemu ravnateljstvu v Gradcu in celo na ministrstvo za trgovino, da je dosegel spoštovanje zakonitosti in zadoščenje (DS).

Prav demonstriral pa je leta 1879 – bolj nasproti italijanstvu kakor nemštvu – svoje slovenstvo s tem, ko si je izmed štirih predpisanih, čeprav samostojno uradno predlaganih plemiških atributov izbral ime Sočebran.⁷

Lahko si torej dovolimo trditev, da je Komel vsaj zasnove svoje slovenske narodne zavesti ponesel že v vojaško službo, jih v 20. letih z branjem slovenske literature krepil do začetka celovških let, po tem pa je – spočetka sicer z namenom, da bi slovenske vojake usposabljal učinkovito, torej v slovenščini – po pohvalni spodbudi vojaških oblasti skoraj vsako leto (v samozaložbi) izdal po eno slovensko knjigo z vojaško vsebino.⁸ Zato je bil uspešen učitelj. Kljub občasnemu odkritemu nasprotovanju nemških častnikov si je pridobil ugled tudi med njimi, slovenski rekruti pa so zahtevali, naj jih uvrstijo v njegovo četo, kjer se je poučevalo v slovenščini, »ki je /bila/drugi polkovni jezik« (DS).

2 Komelova izobrazba

Komel sam navaja, da je v Gorici »dovršil dveletno učiteljsko izobraževališče« (DS), v kvalifikacijskem listu pa je v rubriki *izobrazba pred vstopom v armado*

⁵ Po uradnih zaznambah se je odlikoval s pogumom (Benehmen vor dem Feind: 1869: tapfer), sam pa ni mislil tako. S posredovanjem zaradi znanja jezika je dosegel, da so se tri »županije« vdale brez prelivanja krvi (DS).

⁶ *Slovenski narod* 137 (23. 11. 1869), 3. Glede na to bi Komelu pripadla čast enega prvih slovenskih vojnih dopisnikov. Vlogi aktivnega častnika, udeleženca v boju, in hkrati vojnega dopisnika seveda nista šli skupaj. Kaže, da se je tvegana pustolovščina zanj srečno končala.

⁷ Priglasil je naslednje predikate (obvezna sta bila dva nemška in dva slovenska oz. v maternem jeziku kandidata): Sočebran, Domobran, Idaheim, Elmenheim. – Kaj pomeni navedek v DS, da si je predikat Sočebran izbral »zaradi tega, ker je že leta 1848 kot izprašan učiteljski pripravnik branil bregove reke Soče blizu Plavij proti laški vojski« iz razpoložljivih zgodovinskih virov še ni bilo mogoče ugotoviti.

⁸ Gl. o tem izčrpn prikaz v KOROŠEC 1998: 6–54.

navedena »realka in pedagoški kurs«, v rubriki za *poklic izven armade* pa je zapisano: učitelj. V DS je tudi podatek, da je »na ondotnem modroslovju poslušal predavanja iz slovenščine«, kar bi po Ciperle-Vovku (1978: 57) lahko pomenilo katerega od dveh pripravljalnih letnikov filozofije na takratnem liceju v Gorici, saj na dveletnem učiteljišču tega ni bilo (štiriletna učiteljišča pa so uvedli šele leta 1870). Ker je učiteljišče dovršil leta 1848, je k predavanjem iz slovenščine najbrž hodil po zaključeni šoli, ko je bil v Solkanu v službi kot občinski tajnik. To bi kazalo na njegovo vedoželjnost in nezadovoljnost z doseženo izobrazbo.

Za učenje nedvomno nadarjeni rekrut je hitro in gladko napredoval po vojaški lestvici: že leta 1852 je po opravljenem izpitu postal polkovni kadet, kar je pomenilo začetek šolanja za častniško kariero, leto poprej pa je bil imenovan za učitelja v vojaški šoli v Čedadu, leta 1852 v Bergamu in leta 1855 v Bellunu, v letih 1862–1863 je bil kot poročnik učitelj v polkovni kadetni šoli v Celovcu. V letih 1873–1874 je kot stotnik v Celovcu absolviral pehotno-konjeniško šolo, šolo za štabne častnike pa je leta 1879 zaradi bolezni pred dovršitvijo zapustil. Leta 1886 je bil s činom častnega majorja upokojen, preselil se je v Gradec in se poslej posvetil samo pisanju knjig.

V kvalifikacijskem listu je imel leta 1883 navedeno znanje naslednjih jezikov: nemško in slovensko (popolnoma v govoru in pisavi), hrvaško in italijansko (zadosti za službeno rabo), češko (za najnujnejše potrebe).

Vojaške izobrazbe je torej imel zadosti, bila pa je nemška. Ko so ga na začetku celovškega obdobja⁹ po začetnem uspehu spodbujali k prevajanju in prirejanju naslednjih slovenskih vojaških besedil, se je – nemara v pretirani skromnosti – zamislil nad nalogami, češ »da je sam ponemčen, da [...] ne pozna pravih izrazov, vendar se je lotil dela« (DS).

Šele po premestitvi v Celovec se je mogel bogatiti iz osebnih stikov z redkimi Slovenci višje civilne izobrazbe, npr. Andrejem Einspillerjem in Matijo Majarjem.¹⁰ Glede na to, da je dobro poznal tako Janežičevo slovnico kakor tudi oba njegova slovarja, si moremo misliti, da se je ob prihodu v Celovec (1. 11. 1868) potrudil poiskati stik z njim in se mu je to nemara posrečilo v treh mesecih, do 7. 2. 1869, ko je moral na pot v južno Dalmacijo. Po tem priložnosti ni bilo več, ker se je v Celovec vrnil 25. januarja leta 1870, Janežič pa je umrl 11. 9. 1869.

Nobene druge sledi ni, ki bi kazala, da se je Komel poleg navedenih treh osebno stikal ali si redno dopisoval še s katerim od pomembnih mož takratne slovenske kulture. Prvih dvajset »italijanskih« službenih let se je prilagodil kulturni osamljenosti in se za poznejše jezikovno udejstvovanje samoizobraževal, saj poroča

⁹ V Celovcu je s krajšimi presledki služboval do 20. 1. 1883.

¹⁰ To je zanesljivo. Einspillerju in Majarju je izročil v pregled rokopis prve knjige *Poljna služba* (1872). Z Einspillerjem se je gotovo stikal pogosteje, saj so ga celo ovadili, da se družil s »politično nevarnimi osebami« (DS), Majarja pa je mogel ceniti še iz mladosti zaradi njegovega nastopa leta 1848 v *Novicah* (*Kaj Slovenci terjamo?*). Koliko je v Majarjevi ilirski ideji zaznal tudi kaj političnega in je o tem v srečanjih z njim nemara tudi razpravljal, ne moremo vedeti, toda seznam vseh Komelovih izrazov, zapisanih v njegovih knjigah (gl. dalje!), kaže, da Majarjev vpliv, začenši s celovškim obdobjem, ni bil zanemarljiv.

o tem, da je že v tem času zbral 400 nemških in slovenskih knjig (DS). Nemogoče se zdi, da ne bi imel med njimi obeh Janežičevih slovarjev (1850, 1851), najbrž Murkovega (1833), po letu 1860 tudi Cigaletovega, in ker je dokazano in temeljito preiskoval Gutsmanovega (1789), je tudi tega moral imeti v svoji zbirki. Tudi Cigaletovo *Znanstveno terminologijo* je po leta 1880 uporabljal pri pisanju vsaj osmih knjig. Če sprejmemo njegovo pričevanje, da si je že od leta 1850 kupoval različne slovenske knjige, potem so bile izmed 70 knjig različnih strokovnih panog, ki so izšle od leta 1849 do 1872, ko je v Celovcu izšla tudi prva njegova, tudi take, po katerih jeziku se je mogel zgledovati. Do tega leta se je tako dobro pripravil za ubesedovanje strokovnih vsebin, da njegov jezik ne zaostaja za drugimi slovenskimi avtorji strokovnih knjig.

Naj bo to ponazorjeno z zgledoma iz njegove prve knjige (v drugi izdaji) *Bojna služba* in dr. Josipa Vošnjaka *Umno kletarstvo*. Obe sta izšli leta 1873 v Celovcu, natisnjeni v tiskarni družbe sv. Mohorja, obema sta predgovora avtorja napisala leta 1872.

Kadar se kerdelo po železnici ima odposlati, se mora 24 ur poprej oficir ali podoficir na kolodvor odposlati, da se z uredniki o nakladanju (Verladung) pogodi.

Kerdelo nastopi pred železniške vozove, oficirji stopijo iz verste, narednik (feldvebelj) prevzame povelje kompanije, zapové, da se vojaki razredé in eden za drugim vstopijo, potem razdeli vojake v vozonske razdelke (kupéje) in v vozove. (*Bojna služba*, 17.)

Mošt teče v kad, katera je pod krnico na nekem oglu podstavljena; da pa v njo ne leti tudi jagodje, položeno je nad kadjo na dveh kolih rešeto pod tutkom v novejši dobi droteno, da se tako hitro ne preterga in ne predere. Nekoliko močnejši vinogradniki imajo žleb ali cev napeljano v pivnico (podzemno klet), kjer teče v kad ali veliki sod mošt. (*Umno kletarstvo*, 103.)

Vidik Komelove izobrazbe je tu moral biti omenjen. Razpolagal je z zadostno mero samozavesti, a v zadevah jezika je bil skrajnje kritičen do svoje šolske pripravljenosti. Vedel je, da si je večino znanja pridobil s samoizobraževanjem, zato se je predvsem pri iskanju nemško-slovenskih ustreznic zanašal na znane in uveljavljene avtoritete. Po obstoječih slovarjih je iskal z neskončno vztrajnostjo, in šele če potrebne ustreznice ni našel, se je odločil za lastno tvorjenko. Pa še tu se je najbolj zatekal k izpeljankam iz znanih besed. To se dobro vidi v tukajšnjem izpisu vseh njegovih tvorjenk.

3 Vpliv domačega jezikoslovja na Komelovo delo

Razprave o t. i. novih oblikah so potekale, ko je Komel hodil na goriško učiteljske ali poslušal predavanja iz slovenščine na »goriškem modroslovju«. V času, ko je z njimi nastopil Luka Svetec in so mu sledili Levstik, Navratil, Cigale idr., je Komel ravno vstopal v vojaško službo, kamor je, sicer oddaljen od ožje domovine, skupaj z idejo zedinjene Slovenije ponesel tudi aktualno težnjo po

enotnem slovenskem knjižnem jeziku, kakor si je takrat – s polemičnimi zastranitvami in omahovanji – utirala pot v svet slovenskega izobraženstva. Pisal je samo *-ega*, *-emu*, *-om* (za *-am*), *nova sedla* je pisal veliko prej, preden so kranjsko obliko opustile *Novice*, tj. leta 1866,¹¹ zmeraj je pisal sklop *-šč-*, dosledno v priponi *-išče*, sledil je Cegnarju in zmeraj pisal veznik *da* (nikoli *de*), Svetčevega (in Majarjevega) »vseslovanskega« obrazila *-uti* (za glagole na *-iti -em*) pa – gotovo pod veliko avtoriteto Cigaleta v državnem zakoniku – ni zapisal nikoli.

Včasih je omahoval med rabo v *Novicah*, ki jih je imel naročene in jim v pravopisnih ozirih sicer zvesto sledil. V knjigah do prve izdaje svoje slovnice (1876) se je držal *Novic* in pred zvočnikom *r* pisal *e* za polglasnik (*versta*, *četertinka*), tu pa v uvodu na opustitev te pisave posebej opozarja.¹² Enako ali še z večjimi težavami je sledil domačim polemikom glede pisave in izgovora priponskih obrazil *-lec/-vec*, *-alen/-aven*. Ni se mogel odločiti, kateri avtoriteti bi se uklonil, ali Levstiku, ki je sicer zagovarjal *-lec* (*bralec*), pisal pa tudi *pisavec*, ali dvomljivemu Cigaletu, ki je Levstika zavrnil zaradi pisave *delalec* (Komel jo je zapisal), vendar ohranil pisavo sklonov *imenovalnik*, *rodilnik*, ali Janežiču, katerega slovnico je ne samo natančno bral, ampak ga je v svoji slovnici tudi povzema, ki pa je pisal samo *-vec*, tudi *imenovavnik*, *rodivnik*. Po precejšnjem omahovanju med *brisalec*, *brisalček*, *brisalka*, *delalec*, *jezdilec* in *borivec*, *topolivec*, med dvojnicami *delalen* in *delaven*, *zaostajalec* in *zaostajavec* (v zadregi je namesto *hudodelec* raje pisal *hudodelnik*), se je nazadnje priključil pisavi *-lec* in s tem zmagoviti obliki piščočih.

Majarjev ilirizem, vseslovanska smer, kolikor se ga je v tujini lahko dotaknila, gotovo pa tudi Levstikov ideal, v katerem je slovenščina prek staroslovanščine iskala utemeljitve v slovanskih jezikih, vse to ni ostalo brez vpliva tudi na Komela, ki se je brez trdnih lastnih stališč dodobra uklanjal avtoritetam. V poimenovalnih stiskah, ki so izhajale iz nenehnega protistavnega položaja z nemščino, je pisal slavizme, a jih z dozorevanjem, sledeč lastnemu jezikovnemu čutu, polagoma opuščal, povsem pa se jih ni znebil nikoli. Izmed skoraj 13.000 različnih besed pa seznam slavizmov pravzaprav ni obsežen: *brojni*, *brz*, *dobrovoljec*, *dogodjaj*, *izbuna*, *izimno*, *izlika*, *izenadjenje*, *izučiti* (*kaj*), *izvežbati*, *jedin*, *jednak*, *jednostaven* (pozneje tudi *eno-*: *enostranski*, *enodušen*), *kretanje*, *naredba*, *neprilika*, *poluobrat*, *poslužiti se*, *pratež*, *prelazek*, *protivnik*, *skupljanje*, *sloboden*, *stožir*, *tobolec*, *tvrdnjava*, *utverdjevati*, *vežba*, *vojnik*, *zajedno*, *započeti*, *zbeg*, *zbrojiti*.¹³

Ko je bil Komel (junija 1858) še v Bellunu, v činu poročnika II. razreda je bil učitelj na vojaškem vzgojevališču, za vojaško službo torej sorazmerno mirnem poslu, je začel Levstik v *Novicah* objavljati *Napake slovenskega pisanja*. Kot je

¹¹ Prim. A. BREZNIK, Razvoj novejšje slovenske pisave pa Levčev pravopis, *Jezikoslovne razprave*, izbral in uredil J. Toporišič, Ljubljana: Slovenska matica, 1982, 89.

¹² In se pri tem sklicuje na naročilo državnega vojnega ministrstva (»... wurde ich vom k. k. Reichs-Kriegsministerium beauftragt ...«). »Stara« pisava mu je vseeno še kdaj ušla, celo v slovnici 1878 (*terdnjavica* 27, *perst* 73, *kerdelo* 89, *priskerbovanju* 181), pojavljajo pa se tudi dvojnice: *preskerbljen* – *preskrbljen*, *smerten* – *smrten*.

¹³ Samo pisava *uzrok* najbrž ne spada sem. Nemara gre za vpliv nejasne rabe pri Janežiču, ki je pisal tudi *uzrast*.

znano, je Levstik z njimi izrazito vplival na tedanjo jezikovno prakso, pri besedotovornih vprašanjih, zlasti zloženkah. Levstik se je v tem času učil pri Miklošiču in njegovi primerjalni besedotvorni teoriji, vendar je ravno zavračane zloženke (tipa *drevored*, *kolodvor*) vrednotil iz protistavnega položaja nasproti nemščini. A. Vidovič Muha (1988: 33–36) imenuje to obdobje prav zaradi pomembnega mesta, ki ga ima obravnava zloženek, miklošičevsko obdobje. Prek Levstikovega vpliva se to dotika tudi Komela. Nemščine se je moral dobro naučiti že na goriškem učiteljskišču, sicer ne bi mogel takoj po prvem letu napredovati v narednika, učnega narednika in kadeta. Zato je vedel, da je v nemščini najsplošnejši besedotvorni način zlaganje, Levstikov očitek o tem, da stavimo slovenske besede, mislimo pa nemško, je moral opomniti tudi Komela, tako da je – izhajajoč iz nemških zloženkih predlog – tvoril pravilne zloženke po slovenskem besedotvornem vzorcu z veliko previdnostjo in samo, če je zasledil vzor pri piscih, na katere se je zanašal, zlasti pri Janežiču in Cigaletu ter v Janežičevi slovnici,¹⁴ zato so pravilne, npr. *zastavonosec* (poleg *zastavonosac*), pri njem sorazmerno redkejše nasproti napačnim, npr. *glasbevodja*, *troporajda*, *železošravb*, *sabljobodalna* (*nožnica*, ki jo je pozneje opustil). Previdnost in neredko tudi zapletena obstoječa navodila za rabo zloženek so mu narekovala, da se je zatekal k Janežičevemu, po Metelku pripravljene navodilu, ki je Komelu ustrezalo tudi zato, ker je vsebovalo izrazito protistavne zglede tipa *hišna vrata* – *Hausthor* (Janežič 1864: 140). Po tem navodilu je tvorjena večina – in treba je reči – povsem ustreznih Komelovih besednozveznih poimenovanj, kar je še danes najsplošnejši ustreznični postopek med slovenščino in nemščino, npr. *vojno brodovje* (Kriegsflotte), *vojaška zvijača* (Kriegslist), *merilne čeljusti* (Aufsatzbacken), *zaklepna glavica* (Verschlusskopf), *držalno pero* (Haltefeder) itd., pomen drugega dela nemške zloženke pa je bistro izrazil tudi z izbrano slovensko pripono v enobesedni ustreznici, npr. *izreznina* (Ausschnitt), *zaklepišče* (Verschlussgehäuse), *predročišče* (Vorderschaft), *bijenica* (Schlagfeder) itd.

Da je Komel pozorno bral Levstikove *Napake*, kaže še ena vrsta zgledov. Za nemška povelja *Öffnen!*, *Schlissen!*, *Herstellt!* je izbral ustreznice *Razmakni!*, *Primakni!*, *Povrat!*, ki glede na pomen v predvidljivi okoliščini poveljevanja, torej glede na določeno predmetnost, tukaj npr. vadbena navodila o tem, kakšen naj bo presledek med stoječimi vojaki ali kako naj nepravilno izvedeno dejanje popravijo, izkazujejo od nemščine drugačen zorni kot na to, kar je v nemščini zajeto s pomeni »odpreti«, »zapreti«, »popraviti«, drugačen pogled pa z drugačnimi značilnostmi sestavin predmetnosti priključuje drugačne pomenske sestavine na izrazni ravni jezika. Gre torej za izbor lastnih poimenovalnih možnosti slovenščine.¹⁵ Na to – v bistvu

¹⁴ JANEŽIČ (1864: 140) je imel z zloženkami sam težave, čeprav se je tu naslanjal na Metelka in sledil Levstiku, kar je Komel moral videti. Zloženko *kolodvor* je nemoteno uporabljal, čeprav jo je s tipom *vetromlin* obsodil Levstik, Janežič pa je le opozoril, da se »... sestava [to je pri Janežiču zlaganje, op. T. K.] neglagolskega samostavnika s samostavnikom slovenščini upira, n. pr. *drevored*, *kolodvor* ...«.

¹⁵ Sodobna slovenska povelja so vzeta od Komela: *Razmik!*, *Primik!*, *Povrat!*

strukturalistično – Levstikovo ločevanje »misli« od »zaznamovanja« je bilo že opozorjeno (Vidovič Muha 1988: 46).

K vplivu domačega jezikoslovja v ožjem smislu je treba pristaviti še v domači publicistiki živi vpliv perečih teženj po dvigu splošne kultiviranosti življenja v slovenskih deželah avstrijskega cesarstva, ki je skupaj z zamislimi o višji bivanjski ravni – seveda spet v primerjavi z razvitejšo kulturo agresivnega nemštva – nosil željo po napredku in avtohtonem razvoju slovenstva, zlasti prek izobrazbe. Površno gledano, se ta vpliv Komela ne bi mogel dotikati, saj je bil poklicni vojak, njegovo prevajalsko in avtorsko delovanje je bilo namenjeno vojaškemu izobraževanju in v tem so ga uradno in javno podpirale tudi vojaške oblasti. Povrhu vsega mu pisanje in samozaložništvo nista prinašala niti tolažilnega zaslužka.¹⁶ A neizpodbitno dejstvo je, da bi to lahko dosegel tudi v nemškem jeziku, z zavideanjem pa se je lahko obračal k češki vojaški akademiji v Dunajskem Novem mestu, ki je Čehom seveda pripadala kot številčnejšemu – slovanskemu – narodu, ki je bil v sklopu monarhije »zgodovinski« narod treh kron.

Takratne okoliščine Komelovega jezikovnoustvarjalnega dela (v grobem od 1872–1891) pač niso bile nove. Orožnova (1996: 443) sicer postavlja obdobje zrelosti slovenščine že na konec 18. stoletja, ko je bil »kranjski knjižni jezik že razvit kot polivalentni sestav sporočanja [...] in se nam razkrijejo, po svojih oblikah ubesedovanja pravzaprav zablestijo, prva načrtno prevedena, izrazijsko dokaj »novo« izoblikovana strokovna besedila s področja poljedelstva, živinoreje, čebelarstva, sadjarstva, živinozdravilstva, zdravilstva in kulinarike«. Slovenščina je bila v »tekmovalnem« položaju nasproti nemščini gotovo že pred Komelovim nastopom, na vso moč seveda v pomarčnem obdobju, ko so na Dunaju, v Celovcu, Gradcu prevajali *Državni zakon*, *Obči državljanski zakonik*, nato zakonike za koroško, štajersko in naslednje kronovine. Deloval je pritisk za določeno besedilo že pripravljene nemščine, a je bil Komel v primerjavi z izvedenci Miklošičevega, Cigaletovega, Levstikovega, Janežičevega kova vseeno v nezavidljivem položaju. Ne po smislu prevoda (po »intenciji zakona«), ampak po načelu izrazijske ustreznosti v neposrednem soočenju izrazov, večinoma na isti knjižni strani, je postavljaj slovenščino ob bok nemščini, povrhu vsega na tipično vojaških interdisciplinarnih strokovnih področjih, kamor slovenščina do takrat ni segla. Kaže, da je mož doumel in po premisleku tudi uporabljal – takrat teoretično gotovo ne razpoznani – temeljni poimenovalni možnosti dveh osnovnih tipov izrazij, to je tipa, ki združuje vede in panoge, razvite iz prvotnejših strok materialnih kultur (recimo od rokodelskih navzgor k tehničnim panogam), kjer se za poimenovalne naloge pogosto uporabljajo – na podobnosti prvin predmetnega sveta oprti – metaforični postopki, in drugega, pretežno nepredmetnega, kjer prevladujejo poimenovanja, tvorjena iz obveznih dvodelnih onomazioloških struktur z nujnim zajetjem motiva, npr. *centralno-užigalna* patrona (leta 1873, naslednje leto

¹⁶ KAUCIČ (1897: 38) piše: »To [pisanje knjig, op. T. K.] ga je stalo mnogo truda in še več denarja [...] in še leta 1891 mi je pisal in se pritoževal, da ima v Gradcu na deskah še polno zabojev nerazprodanih knjig.«

popravljen na *osrednje-užigalna* patrona). Pri odločanju za ustreznice nemškimi sestavljenkam ni bil izbirčen, torej *častnik – podčasnik, ročišče – predročišče*, a tudi od Cigaleta vzeti *brezoblasten* za poimenovanje *brezoblastni nabor* (unbefugte Werbung), saj je tip *brezveren* (unglaublich) našel tudi pri Gutsmanu in poznejših, vendar mu je ušlo samo nekaj pri Gutsmanu običajnih prislovnih predpon v »sestavljenkah« tipa *vunzlitje* (Ausguss) (gl. tukajšnji seznam njegovih tvorjenk).

Pri ustvarjanju poimenovanj za (tipično predmetni) svet, tj. sestavnih delov (npr. Wernldlove) puške, je glede metaforičnih poimenovanj in seveda izpeljank iz njih navadno sledil nemščini, npr.: *mušica* (Korn), *ustje* (Mündung), *očnik* (Grünsel), *pero* (Feder), *glavica* (Kopf), *kljun* (Hammerschnabel), *jeziček* (Zungel), *bradovica* (Warze), *rame* (Arm), *kopito* (Kolben), *rep* (Hammerschweif), *petelinje persi* (Hammerbrust), pri čemer je manjšalnice metaforičnih poimenovanj glede na nemščino tvoril sam, pač z upoštevanjem poimenovanega predmeta, konkretno, njegove velikosti; upošteval je tudi poprejšnje slovensko, od nemškega drugačno metaforično poimenovanje, npr. *petelin*, in takšno uporabil tudi, ko je imela nemščina zloženko, npr. *maček* (Patronenzieher, današnje slovensko *izvlečnik*), *mali zob* (Sicherheitsrast).

Popolni izpis vseh Komelovih tvorjenk daje dobro sliko njegovega poimenovalnega prispevka ter besednovrstni in besedotvorni značaj tvorjenk:¹⁷ *armadno-korski, banderonosec, begstvo, begunstvo, bijenica, bitnica, bitniški, bodečina, bojno-telegrafski, borstvo, brigadnik, brisalček, brisalka, častnopraven, četnica, četovati, čezštevilen, čezštevnik, činoven, črnovojniški, daljavomer, derčavnica, deželobramba, deželobrambovstvo, disciplinarno-kaznovalen, doglas, doglasen, doglasiti, dogodba, domarširati, domobran, domobranba, domobranben, domobranski, domobranstvo, donosnik, donosnikov, doposlati, doslužnica, dostojnik, dozivnik, dvomarš, dvopošt, dvorajda, dvored, dvoreden, dvoredov, dvoročen, dvo-skok, dvostražnik, dvotropa, dvovit, dvozatrob, enakostoječi, enoletnik, enoversta, garnizijsko-nadzoren, glasbevodja, glasonoša, gorsko-vozarski, hitalo, hitrostopati, hitrotek, hranišče, hrupišče, imatelj, izbun, izbuna, izgrednik, izkroj, izkrušbina, izučba, jermenjak, jezdarna, jezdarnica, jezdništvo, kantonišče, kantonovanje, kaznivreden, kaznovalnica, korkomanda, križonosec, ladjovlak, lesošravn, lesovitje, litojeklen, marškolona, mejpošt, mostoven, mostovišče, motritelj, nabijališče, nabuh, nabuhlina, nadčastnik, nadgledovalen, nadintendant, nadlovec, nadobkopec, nadoficir, nadpionir, nadpostavljen, nadpoveljnik, nadranocelnikov, nadzorništven, naličnik, napadovalec, napeljnik, naprejhod, naprejpomikanje, naprejpostavljeni, nastanovitnina, nastanovljeni, nazajmarš,*

¹⁷ Komelovo »avtorstvo« je potrjeno s primerjavo vseh slovarjev, ki so mu bili takrat dostopni in po katerih je lahko iskal. Ker drugi avtorji besedil z vojaško vsebino pred Komelom ali v istem času niso znani, je seznam dokaj zanesljiv. Treba je edino opozoriti na *Službeni reglement 1875*, kjer je v podnaslovu zapisano, da je knjigo »Poslovenil s pomočjo c. k. stotnika Andreja Comela Ignacij Robas, narednik c. k. peš-polka bar. Maroičiča«. V KOROŠEC 1998: 37 je povedano, da ni mogoče zanesljivo ugotoviti, kaj je v knjigi Komelovo in kaj Robbasovo. Če ves seznam pripišemo Komelu, za potrebe tega spisa najbrž ne bo prehud ponaredek.

nejezden, nejezdilec, nejezdoci, neprashljiv, nepregazljiv, neudeleznik, nevojak, obezisce, obezonosec, obkopar, obkopec, odmarširati, odnapeti, odplov, ogleduhovanje, ognjicar, okolka, okomig, okovje, okracevane, olajsek, opozor, opreznica, opreznik, osrednje-vzigalen, ostrizov, patrole-poveljnik, patrole-vodnik, patrolovodja, pešbaterija, pešhod, pešmarš, pobesa, pobočnica, podintendant, podkrov, podobkopec, pododelčen, podoficir, področišče, podverženi, pokrik, polbataljon, polkompanija, polovod, polpoklic, polškadron, polučlan, poluklic, poluobrat, pomikač, pomikalnik, ponočna, postavišče, postroj, postrojiti se, potrebica, povozen, povozodelen, povspeševati, povzbujevati, pozivnik, praporonosec, predopazka, predovka, predpatrola, predpošt, predročišče, predstraža, predstražništvo, predstrelec, predvozen, prekramenec, prelazek, preoddaljen, pritiskavnik, protipreglednica, puškomet, razbasovanje, razčastitev, razpokač, razpovedovanje, razstrelbina, razstrelivo, rezervnik, ročišče, sabljobodalen, slavodobitno, službovnik, službovniški, snažilnica, spominavreden, spoznanica, spremljalec, sprevoditi, spričba, sprožilni, sprožilo, stacija, stanodalec, stanodelnikov, stanoreditelj, stanourednik, straževodnik, stražnica, stražnikadozivnik, stremenišče, ščukastosiv, štacija, telovadišče, topovodja, trdosvinčen, troporajda, tropoversta, tropovodja, ukvartirati, verdevati, verndlovka, vlazek, vodopoveljnik, vodovodnik, vojaškopostajen, vojaško-sodnijski, vojaškoštacijski, vojaškovažen, vojaško-zdravniški, vojaško-zdravstven, vojaško-zemljepisen, vojnokerdelen, vojno-mostoven, vojno-zgodovinski, vozon, zadovka, zadstraža, zaklepišče, zalaznica, zamujec, zamujenec, zaostalec, zapalnik, zapovedka, zastavonosec, zastavonosač, zasučnina, zbežišče, zbrojomojster, železošravn.

Čeprav njegovo izrazje izkazuje naslonitev na vojaško nemščino, je prav nemških vojaških popačenk tipa *plackomanda* v celotnem, skoraj 13.000 vojaških izrazov zajemajočem seznamu komaj kaj, nekoliko več, a še zmeraj v zamejarnem številu je t. i. polkalkov (*placni, štacijski poveljnik, dvopošt, šravn*, pozneje nadomeščen z *vijak*) ali zložen z ničtim veznim morfemom, kakršne je tvoril sam, npr. *pešhod* (Fussmarsch). Pomanjkljivo leksikografsko pripravljenost izkazuje s tem, da skozi 20 let ni bil zmožen primerno uravnati ustreznične ustaljenosti (s tem, da bi si pripravljaj listkovno gradivo), tako da je napak zaradi kršitve prvega izrazoslovnega načela *en pojem – en izraz* kar precej, in sicer obojestranskih, tj. en slovenski izraz za dva, tri, celo pet nemških (npr. *trdnjava* za ne istopomenske Casematte, Festung, Fortification, Citadelle, Fort), kakor tudi po dva slovenska izraza za enega nemškega ali sploh tujejezičnega, pogosto v nemščino iz francoščine sprejetega izraza, npr. *vojaščina, vojaštvo* (Militär), *vremenik, zrakomer* (Barometer; to gotovo ni dobro ustreznično razmerje; pri Cigaletu je imel *zrakomer* za Luftmeter, Aërometer), *naskok, napad* (Coup). Veliko še danes primerne in tudi uporabljane je terminologiziral. Tako je npr. že pri Gutsmanu dobil razmerje *zaklep* – Kluppe, Schlusshacken, Verhaft, vendar je to slovensko besedo uporabil za vojaški pomen Verschluss (in tvoril izpeljanko *zaklepišče* za Verschlussgehäuse). Večinoma je dobro izbiral ustreznice za pomene, ki se v nemščini ločujejo iz zvez, npr. *deržalo* (Griff), *ročišče* (Schaft). V prvem

desetletju se je – tudi pri kalkiranju – zatekal k metaforičnim poimenovanjem, v drugem pa prevladuje motiviranje (onomaziološka tvorba) s povsem dozorelim občutkom za pomenskost tvorbenih sestavin, predpon ali priponskih obrazil, npr. *donosnik* (Zubringer), *izdolbina* (Ausnehmung), *mejna izdolbina* (Grenznuth); priponsko obrazilo *-išče* je rad uporabljal in je z njim praviloma – samostojno – dobro zajel pomene nemških izrazov, npr. *nabijališče* (Laderaum), *zaklepišče* (Verschlussgehäuse), *ročišče* (Schaft), *predročišče* (Vorderschaft) in tudi *stanišče* (Kantonierung). V zrelem obdobju je zelo rad uporabljal tvorjenke na *-ina*, npr. *izreznina* (Ausschnitt, z ustreznim ločevanjem pomena proti *izrez, kar nastane, ko se kaj izreže*, za isto nem. besedo), *izkrušbina* (Ausbrechung), *zasučina* (Drall-Länge).

Pogled na Komelovo tvorbo je še mnogoter. Tukaj bolj za zanimivost ne zgolj Komelovega, ampak sploh slovenskega izrazja tistega časa samo nekaj podatkov iz pogostnosti besed. Popolni izpis iz vseh njegovih strokovnih knjig skupaj s pragmatičnim oddelkom slovnice prinaša 12.933 besed, od tega nekaj več kot 10.000 vojaških izrazov, med njimi besed z enim vojaškim pomenom. Prvih deset samostalnikov so besede z izključno vojaškim ali enim vojaškim pomenom: *straža* (1890), *poveljnik* (1549), *vojak* (1085), *sovražnik* (755), *četa* (749), *služba* (719), *oddelek* (664), *patrola* (662), *pošt* (627), *puška* (621). Drugače pa je s prvimi desetimi glagoli: *morati* (3092), *smeti* (860), *je treba* (650), *moči* (451), *naznaniti* (417), *biti mogoče* (873), *ostati* (261), *priti* (237), *stati* (225), *obnašati se* (221). Šele enajsti glagol je *streljati* (220), sledijo *dati*, *gledati*, *paziti*, *videti* itd., in šele na 28. mestu *marširati* (132). Vojaški pomeni so seveda v zvezah z levim vršilcem, šele po petdesetem mestu tudi z desnim. Zanimivo je tudi, da nobena iz seznama od Komelovih tvorjenk ne presega frekvence 50 (*zaklepišče*, ki nastopa v treh knjiga o puški, ima frekvenco 45), večina njegovih izpeljank ima frekvenco 1 ali 2, večinoma pa med 4 in 5.

Komel je storil vse potrebno za sporazumevanje v slovenski vojski, ki je ni bilo naslednjih sto let. Sodobniki, poleg seveda nemških predpostavljenih, so tu in tam opazili v *Slovenskem narodu*, da je »slavni naš gospod pisatelj spet eno knjigo na svitlo dal«. Sodobni in poznejši slovarniki ga niso upoštevali. Le Kleinmayr je v drugi izdaji Janežičevega slov.-nem. slovarja (1874) v uvodu zapisal, da je Janežičev nabor pomnožil z izpisi iz dvajsetih, pretežno naravoslovnih knjig, med njimi navaja prvo Komelovo v drugi izdaji (*Bojna služba*, 1873). Zajel pa ni nobenega Komelovega vojaškega izraza iz te knjige (npr. *patrola*, *zadnja straža*, *vozon*, *marš*, *kolona*, *kapitulant*, *kasemata*, *kaliber*, *kompas*, *kritje*, *major*, *motrenje* itd.), ampak le tiste, ki so imeli nevojaški pomen, npr. *prevoz* za nem. *Überfart*, ne pa Komelovega *Transport*. Pleteršnik se je nad Komelom zmrnil. Nobene knjige ni velel izpisati (v uvodu *Slovensko-nemškega slovarja* 1893 pravi: »Členi pripravljajočega odbora in njih pomočniki so za slovar pregledali in izpisali vse količkaj važne spise [...]«), kljub temu, da so se »[...] držali navodila, vsako besedo, vsako frazo, ki ni sploh znana in navadna, zapisati«. Ker pa je bilo za Pleteršnika »vodilo: sprejeti, kar se v literaturi nahaja in kar narod govori«, so bili slovenski

fantje, ki so v nemški vojski – dokazano – govorili slovenski vojaški jezik, očitno premalo, da bi bili narod. Funkcijskozvrstno bogatenje jezika je bilo Pleteršniku in njegovemu krogu omejeno na »ljudski jezik« in slovar mora izpričati tisto, kar je v ljudskem jeziku. Komel je besede, kot je prikazano, tudi tvoril, iz lastnih tvorb in že znanih besed pa je tvoril poimenovalne zveze. Zato tudi ni mogel zagotoviti, kakor je moral Caf (to je navedek iz Pleteršnikovega uvoda, ki je tam, da bi pričal o ljudskosti besed v slovarju): »... pred vsem svetom se brani, da bi se mu oporekalo, da je sam besede koval« (str. VI).

Ko bi bilo Komelovo vojaško besedišče vsaj v Pleteršniku, bi kljub dolgoletni odsotnosti slovenske vojske, ki bi negovala izročilo, tam čakalo na morebitnega uporabnika (recimo, prevajalca). Tako pa je Komel pisal za zgodovino, njegov jezik, solidno organiziran in dodelan, pa se je – po letu 1918 – moral umakniti drugemu vojaškemu jeziku, ki takrat zagotovo vsaj teh dveh lastnosti ni imel.

Viri in literatura

- BREZNIK, A., 1982: *Jezikoslovna razprave*. Izbral in uredil J. Toporošič. Ljubljana: Slovenska matica.
- CIPERLE, J. – VOVKO, A., 1987: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- JANEŽIČ, A., 1864: *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo*. Celovec: Liegel.
- KOROŠEC, T., 1998: *Slovenski vojaški jezik*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- LAMPE, F., 1894: Andrej Komel pl. Sočebčan. *Dom in svet*.
- Liga + 51, 1892: Andreju Komelu pl. Sočebčanu v spomin. *Slovenec*, 24. 11. 1892, 1–2; 25. 11. 1892, 1–2.
- OROŽEN, M., 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika. (Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja.)* Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- SEVNIČAN (Fridolin Kaučič), 1897: Major Andrej Komel pl. Sočebčan. *Koledar Mohorjeve družbe*.
- Uredništvo, 1892: Andrej Komel pl. Sočebčan. *Nova Soča* 47 (16. 11. 1892). 4.
- VIDOVIČ MUHA, A., 1988: *Slovensko skladiščno besedotvorje ob primerih zloženek*. Ljubljana: Znanstveni inštitut filozofske fakultete – Partizanska knjiga.

THE SLOVENE MILITARY LEXICON IN ANDREJ KOMEL'S 1872–1891 PUBLICATIONS

SUMMARY

Andrej Komel may, without a shadow of doubt, be considered as the founder of the Slovene military lexicon regardless of a most cruel fate suffered by his work. His lexicon and his entire military language appearing in his 19 books published under 12 titles (seven publications were either reprints or updated versions of the previous publication, with the author's opus consisting of his own books and translations mainly of the bilingual format with the Slovene language appearing first and in several publications also second), i.e. the material comprising the Slovene military lexicon

describing all the phenomena pertaining to infantry, the most numerous military branch at the time, had only lived in books and had not been used outside the barracks until the military became a constitutional component of everyday life with the emergence of an independent Slovene state. The historical reasons for such a fate are well known. From 1872 to the downfall of the Austro-Hungarian Empire, the Austro-Hungarian infantry provided military training in Slovene (the merit for this goes entirely to Andrej Komel and his work), while, with the exception of the four-year period of the national liberation war during the Second World War when Slovene partisans used Slovene for communication and military situations, Slovene was denied this role both in the Yugoslav monarchy established after the First World War and in the Yugoslav federation established after the Second World War. The units of the so-called Territorial Defence, characterised by small numbers of troops and military equipment, offered the Slovene language the possibility to function as the language of communication in the 1970s. However, when these units of reservists were truly operational, the language used was the dominant language in the then Yugoslav army, i.e. Serbo-Croat. The Slovene military language which only developed out of journalistic needs, had by then, due to the 50-year time-gap, been devoid of Komel's influence. Everything suggested that Komel's zeal had been wasted, which was far from the truth for, as a professional soldier and obliged to pay tribute to the superior role of the military German, Andrej Komel, supported by military authorities interested in effective training rather than in the Slovene language, proved in practice that the Slovene literary language can assume the role of a military language, thus building confidence in Slovene soldiers who were later able to transfer the acquired linguistic confidence in all the spheres of the civil life throughout their attempts to preserve the Slovene nation.

Andrej Komel entered the military after his graduation from the Gorica teacher-training college. Soon, he was promoted to the teacher – sergeant. Within four years, he began teaching as a regimental cadet. He spent most of his military career teaching rather than taking part in combat. His teaching experience gave birth to his first Slovene book published in 1872. When comparing Slovene and German from the point of view of a translator, he must have felt a burning desire to prove the linguistic capabilities of the Slovene language. He accepted the need to lean on the German source and expanded the equivalence potential with the adoption of military meanings as can be seen in the examples, such as *kerdelo* (German *Trupe*), *napad* (German *Angrif, Attaque, Coup*), *umik* (German *Rückzug*), *vlazek* (German *Zugang*) and *zaseka* (German *Palisade*). His military lexicon is marked by numerous borrowings, such as *baterija*, *cilj* and *granata*, and calques, such as numerous derivatives, for example *razgledovanje* (German *Rekognoszierung*), prefixed composites, for example *poddesetnik* (German *Gefreiter*), and compounds, for example *patrolovodja* (German *Patrouillführer*), as well as collocations, for example *raztreseno vojevanje* (German *zerstreute Fechart*), and metaphorical expressions, for example *tulec* (German *Hülse*). Komel showed abundant respect to the theoretical stances of his contemporary Slovene linguists, i.e. Miklošič in particular, as well as Levstik, Murko, Janežič and Cigale. When searching for a Slovene equivalent, he first opted for the dictionaries compiled by Janežič and Cigale. Often, he consulted the then one hundred years old Gutschmann's dictionary. His search for equivalents was characterised by admirable patience. Only when none of his authorities provided an equivalent, he decided to coin expressions of his own. Exceptionally, he coined expressions which were unacceptable for the literary norms of his time, such as *nazajmarš*, *neprepomikanje*, *plackomanda*, *sabljobodalen*. While a more general description of Komel's contribution to the Slovene lexicon may be found elsewhere (Tomo Korošec, 1988: *Slovenski vojaški jezik*, Ljubljana: FDV), this article comprises a complete list of approximately 250 Komel's coinages, mainly derivatives of the *brisalček*, *nadzorništven*, *mostovišče*, *zaklepišče* type, nouns coined through prefixation, especially the *nad-* and *pred-* prefixed composites, for example *nadlovec*, *predpatrola*, and compounds, such as *deželoozbramba*, *vodovodnik*.

Pleteršnik's belief that only what can be found in literature and is spoken by the nation may be included in a dictionary, was detrimental to Komel's coinages. Because of his so-called »folk-language« principle, none of Komel's expressions was included in his Slovene-German dictionary published in 1893.